

ВІДГУК

**на дисертацію Бітківської Галини Володимирівни
«Сучасний український літературний журнал як інтермедіальний дискурс»
на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук
за спеціальностями 10.01.01 – українська література,
10.01.06 – теорія літератури**

Представлена до захисту дисертація Галини Володимирівни Бітківської є оригінальною науковою спробою першого в українському літературознавстві комплексного аналізу сучасного українського літературного журналу у площині репрезентації ним інтермедіального дискурсу. На початку дослідження авторка відштовхується від тези, що традиційні підходи, в межах яких здійснювались дослідження журнального дискурсу як переважно вербального тексту, є недостатніми, оскільки журнальні матеріали утворюють складну структуру, зумовлену кореляцією як художнього, так і нехудожнього (літературно-критичного, публіцистичного, мистецтвознавчого тощо) дискурсів, вивчення яких потребує нового методологічного інструментарію, врахування нових наукових стратегій синтетичного та міждисциплінарного характеру, до яких, зокрема, належить і методологія інтермедіального аналізу складних інтерсеміотичних систем. Наукове дослідження Г. В. Бітківської належить до нового типу досліджень, яке оперує «великими даними» («big data»), потребуючи опрацювання великих і різнобічних об'ємів інформації, взятих із різних джерел, аналізу і класифікації великих потоків даних. Такі дослідження дозволяють враховувати особливості певних структур, їх динаміку та пов'язаність як у локальних часових відрізках, так і в еволюційному розвитку. А, отже, досліджуване явище постає у складніших розрізах, глибше проявляючи нові, не помічені при застосуванні традиційних методологій закономірності. Роботи такого типу у нашому літературознавстві лише розпочинаються і в цьому неперехідна наукова значущість і актуальність даної дисертації.

Написана за двома спеціальностями (українська література та теорія літератури), дисертація чітко позначила два основних вектори дослідження:

теоретичний та історико-літературний. З точки зору теоретичної, сучасний український літературний журнал визначено як феномен, що потребує комплексного дослідження. Наукова новизна роботи зумовлена основними її завданнями, що полягають у обґрунтуванні застосування терміну «інтермедіальний текст» до базових характеристик функціонування сучасного літературного журналу; обґрунтуванні методології інтермедіального аналізу для створення теоретичної моделі сучасного літературного журналу, конкретизації його типологічних різновидів; осмисленні тенденцій трансформації жанрової парадигми літературного журналу під впливом медій. Цілком новою видається і спроба конкретизації поняття «ансамблевих форм журналу», що актуалізувало нові можливості для інтердисциплінарного аналізу журнального змісту в українському літературознавчому полі. З точки зору історико-літературної, у дисертації вперше запропоновано періодизацію розвитку українського літературного журналу останнього тридцятиріччя; акцентовано на особливостях медіа-трансформацій. Науково перспективною видається і спроба дослідниці проаналізувати сучасний український літературний журнал у контексті актуалізації топологічного культурного «повороту», культурно-мистецького діалогу як пошуку самоідентифікації.

Теоретичний та історико-літературний аспекти роботи є чітко збалансованими, адже системні, виважені теоретичні узагальнення стали можливими на підставі аналізу понад 70-и (за списком, укладеним дослідницею на основі матеріалів Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, Наукової бібліотеки Національного університету «Киево-Могилянська академія» та Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, довідкових та періодичних видань, їх 78 (додаток В, с.с.514-520)) видань літературних журналів, які виходили в Україні впродовж 1989–2018 років, з метою дослідження їх як інтермедіальних текстових конструктів. Серед них відомі українські «старі» («Вітчизна», «Всесвіт», «Київ», «Кур'єр Кривбасу» тощо) й «нові» журнали («Четвер», «Київська Русь», «ШО», «Плерома», «Авжеж», «І» та ін), долучені до порівняльного аналізу сучасна польська («Literatura na świecie», «Więź», «Czas kultury», «Dekada literacka», «Odra», «Twórczość», «Tygiel kultury») та російська літературна періодика («Наш

современник», «Дружба народів», «НЛО», «Иностранная література», Знамя» тощо).

Перший розділ дисертації присвячений обґрунтуванню методології інтермедіальності як нової наукової парадигми міждисциплінарних досліджень, застосування якої щодо аналізу літературного журналу як інтермедіального тексту уможливорює конкретні виважені наукові результати. Розділ написаний сумлінно і ґрунтовно, він структурує основні напрямки дослідження, подає кваліфікований аналіз наукових джерел, періодизацію проблематики і методів дослідження, систематизує різні підходи і накреслює назрілі перспективи. Дисертантка подає дефініцію літературного журналу як інтермедіального тексту, визначаючи його як складний семіотичний багаторівневий конструкт, утворений унаслідок поєднання художнього й нехудожнього складників, розглянутих як цілість.

У другому розділі «Моделювання літературного журналу як інтермедіального тексту: теорія і практика» проаналізовано окремі літературні журнали як ансамблі текстів з виразними інтермедіальними стратегіями, виокремлено техніки «прирощення» семантики окремих вербальних і візуальних текстів й журналу загалом. Цікавою видається запропонована Галиною Бітківською теоретична модель сучасного літературного журналу, конкретизована за допомогою ряду конфігурацій метафоричних моделей палімпсесту, полілогу, лексикону, літопису й колажу. Аналіз упорядкування журнального матеріалу за визначеними моделями здійснений професійно і переконливо, він є цілком оригінальним і становить наукову цінність. Так, за принципом палімпсестної організації тексту розглянуто «стиль журналів, за якими закріпилися означення «старі», «спілчанські» (с. 133), до яких дисертантка відносить журнал «Вітчизна», відстежуючи у його ансамблевих контекстах концептуальні зміни на рубежі 1993 р.; модель «полілогу» аргументовано досліджено на матеріалі журналу «Всесвіт», який кваліфіковано як «складний конструкт текстів і дискурсів, видів мистецтва, інтенцій колективного автора й читачів» (с. 147). Цікавими і цінними є спостереження дослідниці над досвідом моделювання журнальних наративів «новими» часописами («Четвер» – модель

«лексикону; «Київська Русь» – модель «літопису»; «ШО» – модель колажу тощо). Підкреслюючи важливість текстових ансамблів у конструюванні міжмистецьких зв'язків у структурі журналу як інтермедіального тексту, авторка виділяє і з органічно притаманною їй науковою сумлінністю аналізує корпус творів про художників (ряд романів С. Ласкіна, романи Н. Околітенко («Рось-Марія»), Г. Костенко («Те, що позбавляє сну»), М. Слабошпицького («Марія Башкирцева»), які первісно друкуються у літературних журналах, склали «важливий елемент їхнього ансамблю текстів» (с. 175). Авторка переконливо доводить, що інтермедіальний контекст зазначених творів зумовлений передовсім їх зв'язками з ансамблем текстів у журналі (с.185).

Професійно здійснений аналіз дозволив також виділити й схарактеризувати певні типи медійних переміщень: «медіакомбінації, коли в журнальному просторі роман про художника супроводжується публікацією репродукцій його творів; інтермедіальні посилання, коли в літературному творі втілюються техніки іншого виду мистецтва, зокрема образотворчого» (с. 176). У випадку С. Ласкіна дослідниця актуалізує принцип колекції, картини, виставки, в яких переплітається документальне й художнє, вербальне й візуальне (с.184); у випадку Г. Костенко – роману-колажу. Значну увагу у тексті дисертації приділено вивченню журнальних варіантів інтермедіального втілення образу і творчості Марії Башкирцевої («Кіевская старина», «Дніпро», «Україна», «Наше наследие» тощо). Зокрема, як вдалий приклад медіакомбінації у роботі детально простежено динаміку рецепції роману-есе М. Слабошпицького «Марія Башкирцева» в журнальному («Вітчизна», «Жовтень») і книжково-видавничому (Рад. письм., 1986; Махаон-Україна, 1999; Ярославів вал, 2008.) рецептивних контекстах. Аналізуючи візуальний ряд, що супроводив публікацію роману у журналі «Вітчизна» (фотопортрети, репродукції картин Башкирцевої), дослідниця робить переконливі висновки, що саме «журнальний контекст спонукав до осмислення образу головної героїні у світлі проблеми національної ідентичності, хоча в романі магістральною є проблема мистецької ідентичності» (с.197). Цікаві спостереження зафіксовано й щодо аналізу інтермедіального втілення творів письменника і художника М. Нечитайла-Андрієнка у

медіаконтексті журналів «Сучасність» і «Всесвіт», письменника і скульптора В. Клокова в журналі «Київська Русь».

У третьому розділі «Параметри теоретичної моделі сучасного українського літературного журналу: особливості функціонування», аналізуючи текстові інтермедіальні стратегії журналів «Київ», «Дніпро», «Сучасність», «Київська Русь» та ін., дисертантка звертає увагу на репрезентацію ними важливих естетичних і соціокультурних змін сучасної України, виділяючи, зокрема, особливості функціонування топосів села й міста, втілення проблеми провінціалізму, зображення образу покоління та образу Іншого, прослідковує зміни акцентів і аксіологічних домінант, які вибудовують геокультурну модель незалежної України (аналіз повісті Г. Штоня «Пастораль» («Київ», 1988) та роману Л. Голоти «Епізодична пам'ять» 2007). Аналізуючи міський (київський) текст журналу «Київ» (1991 р.) як приклад цілісного сприйняття, Галина Бітківська вдається до цікавого порівняння його інтермедіальної стратегії з особливостями функціонування міського (петербурзького) тексту у контексті російського літературно-художнього журналу «Нева» цього ж періоду. Дослідження структурно-стилістичних особливостей образу покоління на матеріалі публікацій журналу «Дніпро» різних років (1967–2011) дає підстави для переконливих висновків про те, що саме журнальний простір як ансамбль текстів вербальних і візуальних, зумовлює найглибше і найорганічніше конструювання образу покоління. Авторка постійно акцентує на нових естетико-ідеологічних стратегіях журнальної літературної періодики, відзначає творення ними широкого рецептивного поля для усвідомлення власної ідентичності («Вітчизна», «Дніпро», «Всесвіт», «Кур'єр Кривбасу», «Потяг-76», «Четвер» та ін.). Важливими видаються і спостереження над жанровими трансформаціями у просторі журналів «Дніпро», «Київ», «Всесвіт» у 90-х-2000-х роках (репрезентативність детективу, історичного роману, фантастичного оповідання, коміксу, теле-токшоу, що поєднує літературні, театральні й медійні компоненти). При цьому вона постійно констатує активізацію візуального коду сучасної культури, взаємодії літератури та масмедіа. Текстові стратегії сучасного журналу авторка простежує на жанровому, сюжетно-композиційному та стилістичному

рівнях, переконливо стверджуючи, що літературна форма журналу як ансамблевого тексту є «важливим чинником семантики й структури повідомлення».

У четвертому розділі «Геокультурні трансгресії інтермедіальності: тексти і коди» досліджено ознаки літературного журналу як інтермедіального тексту у світлі конструювання ним рецептивних зрізів діалогу культур, формування ансамблевих текстових конструктів. Г. Бітківська з належною професійною майстерністю досліджує хронологічну перспективу конструювання «шевченківського тексту», зупиняючись на докладному аналізі третього і п'ятого «шевченківських» номерів журналу «Сучасність» за 1989 р., які прочитує як цілісний текст, та їх порівнянні з текстовими версіями материкових журналів «Вітчизна» і «Київ», а далі – з модерним формуванням «шевченківського тексту», представленою в інтермедіальних стратегіях літературної журналістики 2000-2010-х років (газета «День» (2000), журнал «Київська Русь» (2007), часопис «Книжник-review», 2004 р., сучасні кінематографічні втілення). У кожному разі вона переконливо доводить роль текстових ансамблів у формуванні концептуального бачення життєвого й творчого шляху Тараса Шевченка, констатує розширення географії шевченківського тексту в аспектах міжкультурного діалогу, найширших інтермедіальних зв'язків (живопис – література – музика – кінематограф тощо. Для переконливішої картини «внутрішньої» візії геокультурної проблематики українського тексту» авторка вдається до зіставлення концепцій конструювання ансамблевих форм українських та зарубіжних журналів, зокрема, польських (українські номери часопису «Literatura na świecie») і російських («Новый мир», «Знамя»). Спостереження, здійснені дослідницею, є важливими для розуміння рецепції сучасної української літератури, зокрема, поезії і прози, у найближчому слов'янському контексті. При цьому вона констатує відмінності у сприйнятті українського тексту польською та російською періодикою, акцентуючи, зокрема, на домінуванні поезії та її органічного зв'язку з європейськими та світовими тенденціями у польській рефлексії та зростанні зацікавлення сучасною українською прозою в російських журналах кінця ХХ — початку ХХІ століття і,

особливо, у 2010-ті роки. Польський текст у українському літературному журналі розглянуто в аспекті актуалізації трансгресивних конструктів інтермедіальності, які складають найширше інформативне поле для окреслення української візії сучасної польської культури (рубрика «Нова польська література» в журналі «Кур'єр Кривбасу» впродовж 2004–2006 рр.; тематичні номери «Україна — Польща» в журналі «Ї» та альманахах «Хроніка 2000»; рецепція польської літератури на сторінках журналу «Всесвіт» упродовж 1991–2005 років тощо).

Слід відзначити сумлінність і високу наукову ерудицію дисертантки, яка продемонструвала здатність до структурування і чіткої систематизації розмаїтого теоретичного та художнього, літературно-критичного, публіцистичного, мистецтвознавчого матеріалу, значно поглибивши наші уявлення у площині досліджуваної проблеми.

Ознайомлення з дисертацією викликало низку питань і зауважень, які потребують уточнення під час захисту, зокрема:

1. Теоретичну модель літературного журналу Г. В. Бітківська конкретизує за допомогою «метафоричних моделей» палімпсесту, полілогу, лексикону, літопису й колажу. Підґрунтям для таких тверджень вона розглядає положення про метафору як засіб пізнання дійсності. Однак терміни «палімпсест», «полілог», «лексикон», «літопис», «колаж» мають свої чітко визначені значення і структури, далекі від метафоричних контекстів. Можливо, коректніше було б говорити про організацію журнального тексту *за принципом побудови* палімпсесту, чи полілогу, чи лексикону і т. д., який у кожному конкретному випадку має свою логіку, і не є обов'язково метафоричним. У всякому разі зазначена кваліфікація не видається переконливою.

2. Простежуючи типологію моделювання літературного журналу як інтермедіального тексту (підрозділ 2.1), авторка детально аналізує методологічні зсуви у практиці організації текстів літературної періодики. Її спостереження цікаві, глибокі, переконливі, добре аргументовані, виразно означають динаміку розвитку явища, однак, характеризуючи новаторські концепції часописів «Четвер», «Київська Русь», «ШО», дослідниця ніби «ховає» у своєму тексті їх

авторів. Лише коли йдеться про журнал «культурного опору» «ШО смотреть слухать читать», згадується прізвище його головного редактора О. Кабанова (с.168). За загальними означеннями типу «редактор» (с. 147, 156) чи «редакторський коментар» (с. 158) жодного разу не названо прізвище Юрка Іздрика – чоловіка мультиталановитого, який, видаючи «Четвер» протягом 1990–1996 та 1999–2008 років, здійснив справжнє революційне оновлення українського літературного журналу як явища сучасної інтермедіальної культури.

3. Шкода, що авторка не торкається електронних версій сучасних літературних журналів, які вже мають свою, бодай невелику, історію. Зрозуміло, що це матеріал для подальших окремих студій, які ще тільки починаються. В даному разі хотілось би рекомендувати ознайомитись із новаторським дослідженням Світлани Підпригори "Українська експериментальна проза: "неможлива" література" (2018), у якому накреслено деякі перспективи дослідження сучасних електронних літературних версій.

Висловлені зауваження та побажання не впливають на найвищі оцінки професійного рівня наукової студії Галини Володимирівни Бітківської. Всебічно і глибоко дослідивши особливості розвитку інтермедіального журнального дискурсу сучасної української літератури, авторка здійснила першу в українському літературознавстві кваліфіковану оцінку явища, розробила алгоритм його аналізу, переконливо довела продуктивність застосування інтермедіальних стратегій у дослідженні такого мегатекстового конструкту, як літературний журнал; створила теоретичну модель літературного журналу як простору для найширших медіа-взаємодій; схарактеризувала сучасний український літературний журнал як живий організм, здатний змінюватись відповідно до запитів часу.

Висновки до роботи є логічними і чітко аргументованими. Зміст автореферату досить повно висвітлює основні положення дисертації. Опублікована за текстом дисертації монографія Галини Володимирівни Бітківської «Сучасний літературний журнал: інтермедіальний дискурс». – К.: 2019. стала вагомим здобутком сучасного українського літературознавства,

означивши подальші наукові перспективи дослідження проблеми. Робота отримала низку високих оцінок у наукових виданнях України («Південний архів» (філологічні науки). 2019. Вип. 80; Українська мова і література в школах України. 2020. № 6), поставивши її авторку в ряд чільних дослідників специфіки функціонування сучасного українського літературного журалу. Робота Галини Володимирівни Бітківської є самостійною, належно апробованою у доповідях на 25-и міжнародних та всеукраїнських конференціях (із яких чотири за кордоном (Росія, Польща, Білорусь), у 38-и статтях, опублікованих фаховими науковими виданнями України та іноземними науковими виданнями.

За обсягом виконаної роботи, актуальністю теми, реалізацією завдань дослідження, новизною отриманих результатів дисертація Галини Володимирівни Бітківської повністю відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19. 08. 2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальностей 10.01.01 – українська література, 10.01.06 – теорія літератури.

Офіційний опонент – доктор філологічних наук,
професор кафедри теорії та історії світової літератури,
імені професора В. І. Фесенко
Київського національного лінгвістичного університету, Т.С. Мейзерська

Власноручний підпис
Мейзерської Т.С.
завіряю: ст. Інспектор ВК
Мейзерська Т.С.